

**Biserica Ortodoxă arădeană în evenimentele de la 1848-1849.
Vlădica Gerasim Raț (1835-1850)**

**The Arad Orthodox Church during the 1848 – 1849 events.
Vlădica Gerasim Raț (1835-1850)**

*Paul Krizner**

Abstract

The Romanian church leadership in Transylvania during the nineteenth century was the same as the national leadership. A key role of the ideological and religious struggle regarding the emancipation of Romanians in Transylvania and Banat was played by the two Orthodox hierarchs, Andrei Șaguna in Sibiu, and Gherasim Raț in Arad. The present study emphasizes the outstanding personality of Gherasim Raț, the leader who guided the fate of Arad's orthodoxy in a troubled period of the national history, taking account of the conflicts that took place during the Revolution of the forty-eighters. Gherasim Raț dedicated his entire life to the Orthodox Church and to Romanian people with important evolutions for the national and religious emancipation.

Key-words. Bishop, Arad, cathedral, revolution, Orthodox Church.

Incursiuni istorice ale Eparhiei arădene

În 1593 armatele lui Mihai Viteazul și cele ale lui Sigismund Batory eliberează Lipova și Ineu de sub ocupația otomană, apărând date maghiare și sârbești despre doi ierarhi din 1598 și anume la Ineu vlădica Vasile, iar la Lipova Matei¹, se pare că cel din urmă ar fi fost hirotonit după consemnările lui Gheorghe Brancovici, în Moldova. După moartea episcopului Matei îi urmează la tron vlădica Sava I care la 7 Aprilie 1607 recucerește de la turci cetatea Lipovei². La 9 noiembrie 1607 vlădica Sava dăruiește mănăstirii

* Doctorand la Institutul „George Barițiu” al Academiei Române, Filiala Cluj-Napoca; paul_krizner@yahoo.com

¹ Vasile Mangra, *Sava Brancovici*, Arad, 1906, p. 46.

² Gheorghe Lițiu, *Istoria Eparhiei Aradului*, în „Episcopia Aradului. Istorie. Viață culturală. Monumente de artă”, Arad, 1989, p. 26.

Hodoș-Bodrog satul Bodrog ce a fost populat de acest ierarh. După moartea acestuia vine la tronul episcopal nepotul lui Sava Brancovici și anume Lazăr Branchovici, după călugărie Loghin, călugărit la mănăstirea Beocin, situată la nord de Belgrad. Prea puține date se cunosc despre vlădica Loghin în ceea ce privește păstoria lui la Ienopole, știm însă că pictează o icoană a Maicii Domnului pentru domnitorul Matei Vodă Basarab și este îngropat la mănăstirea Comana din Țara Românească.

Viața bisericească în orașul Arad apare odată cu primele comunități ce s-au așezat în aceste zone. După unii istorici Aradul se afla unde este acum localitatea Vladimirescu și se numea Orod. Cu trecerea timpului Aradul devine un important centru politic, cultural, dar și bisericesc ce va avea o episcopie ortodoxă chiar de la începutul secolului al XVIII-lea, mai exact de la 1706, fiind condusă de ierarhi de neam sârb până în 1829 când pe tronul vlădicesc de la Arad este instalat episcopul Nestor Ioanovici, originar din zona Făgărașului³.

Chiar din zorii secolului al XVIII-lea existau două comunități ortodoxe, una sârbă și cealaltă românească, ce se grupau în jurul celor două biserici ortodoxe existente: biserica ortodoxă sârbă cu hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, datând din anul 1702, azi în zona Pieței sârbești și cea ortodoxă română cu hramul *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul* ce se afla pe locul unde azi se află Colegiul Național Moise Nicoară⁴.

În ceea ce privește edificiul eclezial din prima jumătate a secolului al XVIII-lea părerile sunt împărțite, unii istorici afirmău că exista înaintea acestei biserici una mai mică ce servea comunitatea ortodoxă⁵, iar istoricul și preotul Gheorghe Ciuhandu îl contestă pe preotul Ioan Rusu parohul Aradului care într-un studiu publicat în anul 1883⁶ susținea că prima atestare a bisericii Sfântul Ioan Botezătorul, conform tradiției, apare încă din vremea regelui Matia Corvin, dar nu poate fi dovedită această afirmație⁷.

Există statistici ce dovedesc numărul mare al românilor ortodocși din Arad încă din anul 1777, conscripție făcută de către episcopia romano-catolică din acea vreme, astfel că Aradul avea un număr de 2434 de catolici maghiari și germani, iar ortodocșii numărau 5595, majoritatea români, dar și

³ Pavel Vesa, *Episcopii Aradului 1706-2006*, Edit. Gutenberg Univrs, 2007, p. 83.

⁴ *Arad Monografia orașului de la începuturi până în 1989*, Edit. Nigredo, 1999, p. 229.

⁵ Gheorghe Lițiu, *Începuturile catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 1-2, p. 84, nota 2.

⁶ Ase vedea articolul în „Biserica și Școala”, anul VII, nr. 28, 10/22 iulie 1883, p. 243-245.

⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului. 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49.

sârbi. În ceea ce privește numărul greco-catolicilor ei nu au existat decât după anul 1777⁸.

La venirea episcopului Isaia Diacovici (1706-1708) în orașul de pe Mureș se găseau două biserici ortodoxe ce datau încă de la începutul secolului al XVII-lea, unde erau comunități de români și de sârbi⁹. Ajuns pe aceste meleaguri Episcopul Isaia cumpără proprietatea fostului căpitan împăratesc, punând astfel bazele materiale ale Episcopiei Aradului. Casele cumpărate se aflau în apropierea bisericii de pe malul Mureșului, unde actualmente funcționează Colegiul Național Moise Nicoară, astfel aceste case devenind reședință episcopală, iar biserica este ridicată la rang de catedrală¹⁰.

Odată cu mutarea episcopului la Arad, viața bisericească se organizează în centrul eparhial, dar să nu uităm că Isaia Diacovici nu va renunța la titulatura de episcop al Ienopolei ca semn de protest față de autoritățile imperiale ce nu-i dăduseră scaunul episcopal de la Timișoara. Vlădica Diacovici depune o activitate pastorală deosebită, îngrijindu-se atât de sârbi, cât și de românii ortodocși, iar după moartea acestuia șirul episcopilor de neam sârb din eparhia arădeană va dura până în anul 1829, când va fi ales un episcop de neam român, pe nume Nestor Ioanovici originar din părțile Făgărașului.

Printre alți ierarhi de seamă din perioada secolului al XVIII-lea se numără și fostul vicar de Carloviț Vichentie Ioanovici (1721-1731). Acesta era un om de o aleasă cultură, știa limba română ce des o folosea în raporturile și dialogurile cu ortodocșii români din Arad și nu numai. Avea prieteni mulți în unul din cele mai importante foruri imperiale din Viena și anume Consiliul de Război. A dus o luptă asiduă cu precădere în zona Bihorului împotriva prozelitismului catolic, datorită tulburărilor și problemelor de ordin confesional din Bihor. Episcopul Vichentie reușește să limpezească aceste tensiuni ivite între ortodocși și cei ce doreau să treacă la greco-catolicism. Există un document deosebit de important în care românii afirmă: „sîntem hotărâți mai bine a muri decât să trăim și pe mai departe în starea de până acum”¹¹.

⁸ *Idem*, în „Hotarul”, Arad, an I (1933), octombrie, nr. 6, p. 2.

⁹ Horia Medeleanu, *Orașul dintre ape*, în „Arad, monografie în imagini”, Arad, 2002, p. 5.

¹⁰ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie. Cultură. Mentalități (1706-1918)*, Cluj-Napoca, Edit. Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61.

¹¹ A se vedea „Biserica și Școala”, nr. 19- 1904 și N. Firu, *Biserica ortodoxă din Bihor în lupta cu unirea, 1700-1750*, Caransebeș, p. 19.

În anul 1731 Consiliul bisericesc din Belgrad îl alege pe Vichentie mitropolit, încheindu-și cu cinste și onoare slujba de arhieru în Episcopia Aradului, lăsând un vrednic urmaș în persoana lui Isaia Antonovici, ales la 29 noiembrie 1731 și instalat în anul 1732¹².

La jumătatea secolului al XVIII-lea Episcopia Aradului se afla în pragul desființării pe motiv că nu sunt fonduri suficiente în susținerea eparhiei, dar adevăratul motiv era distrugerea ortodoxiei arădene, bihorene și hălmăgene¹³.

Vlădica Sinesie Jivanovici vede lumina zilei în anul 1711 în cartierul Sîntandrei de lângă Buda, cartier populat în mare parte de sârbi și macedo-români sau greci, evidențiindu-se prin hărnicia și destoinicia lor. Intră în serviciul bisericesc în calitate de vicar al patriarhului sârb Arsenie al IV-lea Șacabent. Ca episcop de Arad intensifică vizitele canonice și alipește Hălmăgiu la episcopia arădeană. A reușit după multe încercări și frământări să viziteze pe ortodocși bihoreni arondați, vizită ce a început la 25 martie 1753 și care a durat până la finele lunii august al aceluiași an¹⁴.

Acest vlădică a fost un bun administrator, dar și preocupat de viața spirituală a creștinilor, ajungând să facă două-trei liturghii pe săptămână, hirotonind preoți pentru diferite parohii. Tot lui se datorează construcția Mănăstirii Arad-Gai ce devine reședință episcopală de vară.

După multă osteneală și trudă episcopul Sinesie trece la cele veșnice în 14 martie 1786 la două luni după întocmirea testamentului, fiind împăcat cu gândul că toată viața și-a pus-o în slujba Bisericii ținând piept prozelitismului uniatic din perioada sa de arhipăstorie, înscriindu-se printre cei mai vrednici episcopi arădeni ai secolului al XVIII-lea¹⁵.

Datorită iluminismului, în Arad s-au declanșat ample mișcări de emancipare a românilor ortodocși, care, nemulțumiți de ierarhia sârbă de la Carloviț, doreau un episcop de neam român. Primul moment care a declanșat această emancipare națională a provocat-o înființarea Preparandiei în 1812, aici formându-se un puternic nucleu intelectual, avându-l în frunte pe dascălul și preotul Dimitrie Țichindeal, iar altă etapă a fost cea în care a luat ființă Institutul Teologic în anul 1822¹⁶, dar apogeul acestor două etape a constituit-o alegerea unui episcop de neam român în scaunul vacant de la Arad, act concretizat în anul 1829. După un sfert de secol mișcarea națională

¹² Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 36.

¹³ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Vol. II, București, 1981, p. 531.

¹⁴ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 40.

¹⁵ *Ibidem*, p. 42.

¹⁶ *Ibidem*, p. 89.

românească a avut succes prin alegerea episcopului român Nestor Ioanovici originar din Făgăraș.

Acesta vede lumina zilei în anul 1766 sau după alte surse în 1767 după cu reiese din necrologul său unde se menționează ca a trăit 67 de ani, fiind frate al mamei protopopului de Brașov¹⁷, Iosif Bara¹⁸. Rămâne orfan de tată încă din tinerețe, iar alături de mama lui și cele două surori se mută la Brașov, ocupându-se cu negustoria. În 1789 se înscrie la Gimnaziul evanghelic luteran din Pojon (Bratislava), urmând după absolvire școala clericală de la Carloviț, fiind sprijinit de Mitropolitul Ștefan Stratimirovici, iar nu după multă vreme îmbracă haina monahală.

La finele anului 1828 Sinodul electoral bisericesc îl alege ca episcop pe Nestor Ioanovici, iar la 27 ianuarie 1829 este hirotonit la Carloviț, urmând să fie trimis în această eparhie, dar pe care o păstorește o foarte scurtă perioadă de timp, până în anul 1830, când după o suferință de câteva zile, la 9/21 februarie trece la cele veșnice având doar 67 de ani.

Funeraliile au loc după rânduiala monahală, fiind înmormântat în ziua de 12/24 februarie 1830 în „gropnița de sub amvon” din mijlocul catedralei vechi din Arad, iar slujba înmormântării a fost săvârșită de arhimandritul Moise Manuilovici¹⁹ de la Mănăstirea Hodoș-Bodrog. Mai târziu, în anul 1861, rămășițele pământești ale Episcopului Nestor Ioanovici au fost reînhumate la Mănăstirea *Sfântul Simeon Stâlpcul* din Arad-Gai²⁰.

Un nou episcop filo-român la Arad

Pe o perioadă de cinci ani Aradul rămâne fără episcop ortodox, iar sedisvacanța este ținută pentru o scurtă perioadă de timp de Iosif Putnic, urmându-i Moise Manuilovici, însă cea mai amare parte a sedisvacanței o ține fratele acestuia Maxim Maximovici ce avea „bune sentimente românești”²¹.

Profesorul de teologie Gherasim Raț de la Institutul Teologic arădean este cel care, după această sedisvacanță de cinci ani, va urca pe scaunul vlădicesc la Arad.

După tradiție s-ar fi tras dintr-o familie nobiliară „Raț de Teiuș” din Ardeal, a studiat la Oradea, Timișoara și Carloviț apoi a continuat cu

¹⁷ Gheorghe Ciuhandu, *Din viața lui Nestor ...*, p. 7.

¹⁸ Tatăl scriitorului Ioan Bara.

¹⁹ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 96.

²⁰ Gheorghe Ciuhandu, *Din viața lui Nestor ...*, p. 46, 51.

²¹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, p. 141 și p. 171.

studiile teologice la Viena și după finalizarea acestora se căsătorește, fiind hirotonit întru preot, iar ulterior protopop.

Era un om cultură, cadru didactic, vorbea fluent limba maghiară, germană, latină, sârbă și română. Înainte de călugărie purta numele de Gavril Raț și a fost protopop al Oradiei, după cum reiese din unele afirmații istorice²², sau la Peștiș. Vine la Arad ca profesor de teologie la Institutul Teologic încă din anul 1822.

Viața avea alt drum pentru el, rămânând văduv intră în monahism în anul 1831, primind numele de Gherasim, iar la 2 decembrie 1834 a fost hirotonit protosinghel mitropolitan, iar un an mai târziu la 3 februarie 1835 a fost numit episcop al Aradului²³, însă sfințirea sa întru arhieru avea să fie amânată pe data de 25 martie aceluiași an și, la câteva luni mai târziu, în 30 iunie 1835 Comitatul Arad va lua act de numirea noului episcop²⁴. Momentul instalării avea să fie amânat atât din cauza situației financiare a eparhiei, dar și din cauza epidemiei de holeră ce se abătuse peste urbia arădeană în anul 1835, dar într-un final, la 15 august 1838 noul mitropolit Ștefan Stancovici emite gramata mitropolitană pentru instalarea noului episcop la Arad în persoana vlădicului Gherasim Raț²⁵.

Nu puține zile grele avea să-l aștepte pe noul episcop al Aradului, ținând seama de momentele prin care trecea Biserica Ortodoxă Română, dar s-a dovedit a fi un bun vizionar și luptător pentru emanciparea națională, susținând românismul de pe aceste meleaguri arădene. S-a preocupat îndeaproape de disciplina clerului, dând numeroase circulare cu privire la slujbele ce trebuiau săvârșite de preoți, astfel că în anul 1839 la data de 30 mai spune: „în dieceza aceasta așa sunt nebăgători de seamă de chemarea sa cea preotească. Așa căci către religie sau legea lui Dumnezeu deci în credință, încât nu numai în zilele obișnuite nu săvârșeau Utrenia și Vecernia ci și în zilele de duminici și sărbători”²⁶ și episcopul Gherasim Raț cerea preoților să țină seama de chemarea lor sacramentală și de jurământul depus în fața altarului, solicitând după cum am observat, ca preoții să slujească

²² Mircea Păcurariu, Gheorghe Lițiu, *Istoria Episcopiei Aradului ...*, p. 53, unde se afirmă că Episcopul Gherasim Raț ar fi fost protopop al Oradiei, iar istoricul Pavel Vesa susține că ar fi funcționat ca protopop la Peștiș județul Bihor, vezi P. Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 101.

²³ Gheorghe Ciuhandu, *Episcopii Samuil Vulcan și Gherasim Raț. Pagini mai ales din istoria românilor crișeni (1830-40)*, Arad, 1935, p. 188.

²⁴ P. Vesa *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 103.

²⁵ D. Popa, *Momente interesante din istoria Episcopiei Aradului*, în „Biserica și Școala”, an VIII, nr. 4, 22 ianuarie-3 februarie 1884, pp. 30-31.

²⁶ Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 105.

sfintele slujbe cu regularitate, iar la Sfânta Liturghie dacă nu vor rosti predicile să citească „totdeauna Cazania la norod”²⁷.

Semnătura Episcopului Gherasim Raț al Aradului

Episcopul Gherasim Raț a aderat întru totul la mișcarea inițiată de episcopul, mitropolitul de mai târziu, Andrei Șaguna al Transilvaniei, contribuind astfel la pregătirea separării ierarhice a românilor de Mitropolia ortodoxă de la Carloviț și reînființarea Mitropoliei ortodoxe a românilor transilvăneni. Era singura cale deschisă pentru apărarea ființei naționale și a limbii române, stopând astfel toate încercările de deznaționalizare care veneau și din interiorul Ortodoxiei nu numai din afara ei.

Viața acestui ierarh nu a fost ușoară, iar după Sinodul eparhial din iunie-august 1850, fiind foarte bolnav iscălește testamentul său la 2/14 august 1850 presimțindu-și sfârșitul ce va avea să fie în 5/27 august aceluiași an când vlădica Gherasim Raț pleacă la cele veșnice²⁸.

„Catedra” Episcopului

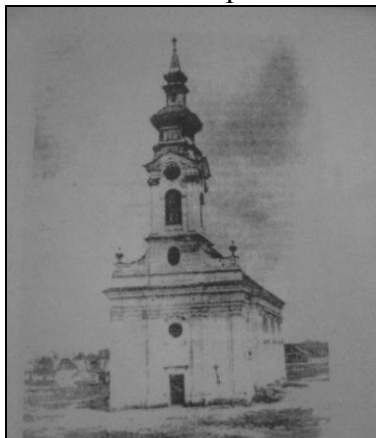
Fără îndoială prima atestare documentară face referire la biserica ce se afla pe malul Mureșului, unde actualmente se află Colegiul Național Moise Nicoară, însă după unii istorici se pare că ar fi existat o biserică încă

²⁷ Arhivele Parohiei Ortodoxe Române Arad-Micălaca-Veche, Protocolul circulelor registrul nr. 5/1832-1852, f. 47v-48. Circulara din 30 mai 1831 prin care se cerea preoților să slujească și peste săptămână, nu numai în duminici și sărbători, a se vedea și la Pavel Vesa, *Episcopia Aradului. Istorie...*, p. 105.

²⁸ Decesul episcopului Gherasim Raț a survenit din cauza unei infecții provocată „din scărpinătură”, detalii vezi la P. Vesa, *Episcopii ...*, p. 129.

de pe vremea lui Matei Corvin (1458-1490)²⁹, iar istoricul maghiar Marki Șandor, menționează chiar și anul construcției acestei biserici, datând-o în anul 1498, biserică care ar fi avut hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*³⁰, însă după alte surse istorice se pare că ar fi existat o biserică înființată de Dimitrie Iakșici din Nădlac³¹ în vremea lui Matei Corvin³².

Când episcopul Isaia Diacovici își mută reședința episcopală de la Lipova în Arad găsește în colțul dintre Mureș³³ o biserică în stare funcțională pe care o ridică la rang de catedrală. În anul 1725 ortodocșii români au o altă catedrală cu hramul *Nașterea Sf. Ioan Botezătorul*, situată se pare în locul unui vechi lăcaș de cult lângă sediul administrativ episcopal, iar în 1814 este înlocuită cu altă biserică purtând același hram³⁴.

Fosta Catedrală Ortodoxă Română din timpul Revoluției de la 1848-1849.
Actualmente se află Colegiul Național „Moise Nicoară”

Lăcașul de cult ce urma să se construiască a întâmpinat multe dificultăți, în primul rând cele de ordin material, făcându-se donați în bani și materiale de construcții. Preotul Constantin Popovici spune că noul lăcaș de cult „s-a edificat peste cea mică, așa încât în biserica cea mică se săvârșea

²⁹ Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor ...*, p. 43.

³⁰ Marki Șandor, *Arad varmegye es Arad szabad Kiraly varos torfenete*, vol. I, Arad, 1892, p. 474

³¹ Isaia Tolan, *File din istoria Aradului*, p. 474.

³² Gh. Ciuhandu, *Din viața lui Nestor Ioanovici episcopul Aradului 1767-1830*, Arad, 1929, p. 49.

³³ Este vorba de actualul Bulevard al Revoluției, iar episcopul Isaia cumpără case și teren pe strada ce se va numi a Episcopului.

³⁴ P. Vesa, *Spiritualitate ortodoxă arădeană. Istoria Parohiei Ortodoxe Române Arad-Centru*, Edit. Arhiepiscopiei Aradului, 2015, p. 54.

serviciul divin iar pe dinafară se lucra și numai după ce s-a gătat cea mare s-au surpat cea mică și s-au scos afară toate recvisitele și icoanele”³⁵

În perioada revoluției pașoptiste biserica și palatul episcopesc au fost grav avariate, iar Episcopul Gherasim Raț trimite o circulară în vederea strângerii de fonduri pentru repararea lăcașului de cult, trebuie știut că în timpul revoluției biserica a fost transformată în închisoare unde erau ținuți ofițerii revoluționari.³⁶ După Reparațiile aferente, într-un cadru solemn, Episcopul Gherasim Raț o sfințește dar viața acestui lăcaș de cult nu avea să fie lungă.

Regimul absolutist habsburgic, după revoluția din 1848-1849 decide demolarea bisericii invocând două motive, în primul rând era prea aproape de cetatea fortăreață de pe Mureș iar în al doilea rând se dorea sistematizarea orașului. Știrea demolării bisericii este adusă la cunoștință comunității în ședința din 1 februarie 1855 de către protopopul Aradului Ioan Raț. Comunitatea locală despăgubind biserica, cu suma de 43.976 fl. 50 cr.³⁷ Datorită faptului că era prea aproape de malul Mureșului conform afirmațiilor autorităților imperiale, biserica nu va avea o viață lungă pentru că în anul 1861 va fi demolată.

Este de remarcat faptul că enoriașii acestei biserici au contribuit substanțial la înființarea Înaltei Școlii Pedagogice-Preparandia, iar în biserică la 3/15 noiembrie 1812 s-a dat citire, într-un cadru festiv, actului oficial de constituire a școlii.

Noul lăcaș de cult avea să se construiască pe un loc mlăștinos care nu era corespunzător unui asemenea edificiu monumental dar în cele din urmă se va zidi pe pilote.

³⁵ Gh. Lițiu, *Începuturile Catedralei din Arad*, în „Mitropolia Banatului”, anul XVIII, 1968, nr. 1-2, p. 84

³⁶ P. Vesa, *Spiritualitate ortodoxă...*, p. 82

³⁷ Gh. Ciuhandu, *Din viața episcopului...*, p. 85.

Catedrala „veche” (Parohia Arad-centru)

Punerea pietrei de temelie a coincis cu începerea lucrărilor de construcție în vremea episcopului Procopie Ivașcoviți al Aradului, act înfăptuit în anul 1861, iar în 1865 Biserica Catedrală a fost finalizată, serbându-se reactivarea Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei dar și alipirea unei părți din Banat la Episcopia Aradului. Biserica va avea hramul *Nașterea Sfântului Ian Botezătorul*.

Sigur, de-a lungul timpului biserica a cunoscut și alte intervenții și reparații însă ea rămâne peste veacuri un lăcaș de cult plin de încărcătură istorică și frumusețe arhitecturală.